

YERYÜZÜ YAZILARI

CİLT : 1

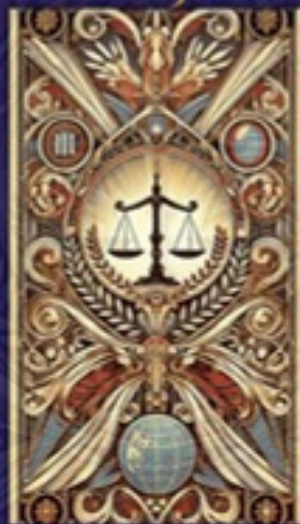
SAYI : 1



Eğitim ve Bilim için
Düşle



Emek ve Halk için
Düşle



Tarih ve Toplum için
Düşle



Kültür ve Sanat için
Düşle



YERYÜZÜ

NOTLARI



SPİNOZA

HAYATI VE ESERİ - 1

HAYATI VE ESERİ

Spinoza, 17'nci yüzyılın tam merkez rolünü oynayan düşünürüdür.

Düşüncenin bütün yolları onda birleşir: mistisizm ile natüralizm, teorik ilgi ile pratik ilgi, devrinin başka düşünürleri arasında az çok büyük bir çatışma halini alırken, onda aynı kişiliğin bütünleyici elemanları olmuştur ve onun sonuna kadar mantıkla geliştirmeye çalıştığı şey budur, nitekim bu farklı elemanların uzlaşması bu aşırı mantıki gelişme yardımıyla meydana çıkmıştır.

Birçok düşünürler düşüncenin tellerini önce keserek sonra onları dıştan düğümledikleri halde, Spinoza'nın düşüncesinde yüce olan yön indi sınırlar çizmesini kabul etmemesinden ileri geliyor.

O en içten özleriyle kurulmuş çeşitli fikir düzenlerini ahenge koydu.

Hayatını harcadığı düşüncesinin bu sessiz çalışmasıyla, yeni dünya görüşü ve yeni bilimi benimsemeye elverişli bir eser yapmaya, ondan, ruhi unsurun gerçekliği ve özerkliğini kabul ederek, bütün sonuçlarını çıkarmaya çalıştı: Bu eserde olayların çeşitliliği ve fertliğini olduğu halde, bütününde, evrensel düzende, her şeyi taşıyan ve her şeyi etkin olan kuvveti görüyordu.

Ve bu eser onun için sırf teorik bir çalışma değildi; bu onun için kişisel bir açıklık ve anlayış ihtiyacının tatmini idi.

Kendi çabasıyla ezeli kanunların kavranmasına yükselmek için varoluşun huzursuzluk ve karanlığından çıkarak kazandığı mutluluğu ona verdi.

Baş eseri Etika'yı basit bir zihin eseri değil, bir sanat eseri yapan budur.

Beş kitap, haklı olarak, bir dramın beş perdesine benzetilmiştir.

Bu benzetme sonuna kadar götürülebilir.

Birinci kitapta, gözlere insan hayatının geniş, sonsuz bir arka planını seren en geniş önermeleri veriyor.

HARALD HÖFFDING

HAYATI VE ESERİ

İkinci kitapta, tabiat biliminden alınmış hazırlayıcı bir önermeler serisini koyuyor ki, onlar yardımıyla tabiatın kesin olarak mekanik anlayışını kuruyor; sonra insan bilgisinin incelenmesi geliyor.

İkinci kitabın son kısmı iğreti bir sonuç vermekte ve temelsiz olmayan bir tahmine göre, ilk iki kitap, aslında, bağımsız bir bütün teşkil etmektedir.

Zihnimizin bütün tabiatla münasebetlerine ait bilgiden ibaret Spinoza'nın ulaşmak istediği hedef, perspektifte görünüyor.

Bu bilgide o, hayat hikâyesinin bir kanıtına göre, kişiliğine sıkıca bağlı biricik iyiliği görüyordu.

Fakat dramını bu kadar erken bitirmeden onu alıkoyan şey, ufukta beliren bir buluttur:

Hakiki bilgi yalnız düşüncenin boşluğu ve yanlış çağrışımlarla kırılmış değildir, aynı zamanda ve başlıca zihnimizi bulandıran duygular ve passion'larla da bozulmuştur.

İşte yenilmesi gereken yeni ve ciddi bir direnç!

Ve onu yenmek için, her şeyden önce onu bilmek gerekiyor.

Spinoza o zaman üçüncü kitapta duyguların muazzam tabii tarihini veriyor.

Duyguların nefsi koruma eğilimi ile münasebetlerini, fikirlerin etkisi ile onların nasıl şekil değiştirdiklerini gösteriyor.

Başlıca çabası, madde alanında olduğu gibi ruh alanında da sağlam bir nedensellik zinciri bulmaktır.

Bizi her yandan kuşatan dalgaların itiş kanununu arıyor.

Kurtuluşu bu kanunda görüyor.

Işık dördüncü kitapta meydana çıkmaya başlıyor.

HARALD HÖFFDING

HAYATI VE ESERİ

Hakikatte, passion'lar doğrudan doğruya yok edilemezler; onlar daha kuvvetli başka passion'larla önlenebilirler.

Bu kabul edilince iyilik bilgisinden, yani varlığımızı koruma şartlarından ruhi bir kuvvet yapmak söz konusudur ve bu mümkündür, çünkü bu bilgi bizde haz doğurur, bize amacı gösterir ve o aynı zamanda ruhun etkinliğidir.

Bu bilgi bizi aynı özden başka fertlerle birleştirecektir, zira biz göreceğiz ki bu ortak şartlara bağlı bulunuyoruz.

Ve her birimizi gayeye ancak ortak çaba götürebilir.

Böylelikle dram ikinci defa sonuca yaklaşıyor.

Fakat bir soru yine kendini göstermektedir: İlk iki kitabın imkânını gösterdiği bilimsel bilgiyi, üçüncü ve dördüncü kitapların anlattığı pratik gelişmeye, varlık için savaş yolu ile eğitime bağlarsa, tam ve bütün kişiliği nasıl koruyabilir?

Beşinci kitapta, pasif hallerimizin tabii oranlarına ait olan açık bilginin bizi onların üstüne nasıl yükselttiği; bu bilginin bütün başka bilgilerimizle nasıl uzlaştığı gösterilmiştir.

Kendi kendimize böylece olaylara ezelilik bakımından bakınca, zamanın ve sonlu varlığın bütün karanlıkları ve huzursuzlukları ortadan kalkar; dördüncü kitabın gelişmesini anlattığı ruhun hürlüğü bizi ezeli ve sonsuz varlıkla bir kılan derin hisle kaynaşır.

Spinoza böylece din felsefesi, fizik, bilgi teorisi, psikoloji ve ahlakı tek bir kadronun sınırları içine koyabiliyor.

Nitekim nedensellik kanununun kesin tatbiki yardımı ile realizmin gelişmesi onda insanın Tanrı ile mistik birleşmesine engel olmamıştır, hatta onu kolaylaştırır.

Şunu da katalım ki, bu büyük ve çeşitli fikir zincirlenmesi geometrik bir tarzda teoremler ve kanıtlar şeklinde açıklanmıştır.

HARALD HÖFFDING

HAYATI VE ESERİ

Böylece kendi cinsinde tek olan bir eser karşısında bulunuyoruz.

Çağdaşlarının kendisini anlamamış olmalarına, hatta onun idealist cephesi bakımından anlaşılmaya başladığı devrin bile, ancak filozoftan yüz yıl sonra gelebilmiş olmasına şaşmamalıdır.

Realist cephesinin anlaşılması ise, ancak zamanımızda mümkün olmuştur.

Böyle bir eser karşısında felsefe tarihi için ilk ödev, onun nasıl doğduğunu, hangi tarihi postulatlarla dayandığını incelemektir.

Onun için, yontulmuş bir kristal denebilir.

Spinoza'nın kişiliği, hayatının incelikleri ve felsefi gelişmesi belki de, bu sanat eserinin anlaşılmasına yardım eder.

O kadar orijinal olan bu kadroda toplanan türlü türlü muhtevanın yazarın kişiliğince bütünlüğü ile birleştirilmiş ve eritilmiş olduğundan azıcık bile şüphe edilemez.

Bir de sisteme ait yapılacak analiz, yazarın bu görüşleri ve elemanları nasıl yoğurduğunu ve özümsemiğini gösterecektir.

Benoit Spinoza, Yahudi adı olarak Baruch, 24 Kasım 1632'de Amsterdam'da doğdu.

Asılları İspanyol Yahudisi olan ana babası engizisyonundan kaçarak oraya sığınmışlardı.

Tanrı vergisi çok olan çocuk ilköğretimini bu şehrin yüksek Yahudi okulunda aldı.

Orada Talmud ve Ortaçağ Yahudi felsefesi öğrendi.

Böylece düşüncesinin esaslı eğilimlerinden birinin temeli kuruldu.

Bu da tek sonsuz varlık olarak anlaşılan Tanrı düşüncesini savunmak, geliştirmek eğilimi idi.

HARALD HÖFFDING

HAYATI VE ESERİ

Nitekim bu fikir yaygın olan bütün yüksek dinlerde, özel olarak Yahudi dininde görülmektedir.

Doğudan gelen bu mistik eğilim onda sabit temeli meydana getirdi.

Ve kendisine bütün düşüncesinin karakteri olan yönü ve açık yönetimi verdi.

O daha pek genç yaşta Musa dininin theologie'sinden şüphe etmeye başladı.

Bu hali Yahudi kelimcılarının kendisine düşman olmalarına sebep oldu, en sonra onu synagogue'dan uzaklaştırdılar.

Fikir ufkunu genişletmek ihtiyacını duyuyordu ve böylece Grek, Latin felsefe ve edebiyatına, tabiat bilimlerine dair eserler okumaya koyuldu.

Hür düşünceli olmakla tanınmış bir hekim olan van Ende'den Latince dersi aldı.

Spinoza'nın hayat hikâyesinin en önemli kaynağı ve Spinoza doktrinine karşı büyük nefretine rağmen, hayatına dair bilinenleri tam bir hakikat sevgisiyle toplamış olan rahip Colerus, "Bu şeytan okulunda Latince'den başka şeyler de öğrenmeliydi," diyor.

Colerus'un anlattığına göre, Spinoza Tanrı vergili bir genç kız olan van Ende'nin kızına aşık olmuş, ama kendisine kur yapan başka bir arkadaşı yüzünden onun tarafından kötü karşılanmış imiş.

Sonradan tespit edildiğine göre Clara van Ende bu sırada ancak on iki yaşında olabilirdi ve böyle bir yorma biraz gerçekten uzak görünmektedir.

Gerçi Dante, ilk rastladığı zaman Beatrice ancak dokuz yaşında idi.

Colerus diyor ki, bu devirde Spinoza fizikle uğraşmaya başlamış ve théologie'yi bırakmıştı.

HAYATI VE ESERİ

Yeni tabiat anlayışını öğrenmek için okuduğu yazarlar arasında Giordano Bruno, belki de, en önemlilerinden biriydi.

Filozof, Bruno'yu eserlerinin hiçbir yerinde zikretmiyor, ama ilk eseri — hele "Tanrı, insan ve onun yüksek iyiliği üzerine kısa kitap"a bağlı küçük bir diyalog-açıktan açığa Bruno'yu hatırlatıyor.

Orada ona dini fikirlerin özü olarak görülen şeyi tabiatın bilimsel anlaşılışı ile uzlaştırmasına imkân veren felsefi bir düşünce görülüyor.

Bruno'nun tabiatın sonsuzluğu ve tanrılığı hakkındaki doktrini Spinoza'nın Tanrı fikrini Tabiat fikrine bağlamasına yardım etti.

Renaissance felsefesinin bu etkisi onun ilk eseri otuz, kırk yıl önce keşfedileli beri daha akla yakın görünmektedir; eskiden yalnız Spinoza'nın *théologie*'yi bırakarak fiziğe girdikten sonra peşinden gidilecek yolun belirtilmesi işinde kararsız kaldığına dair Colerus'un işareti ile yetiniliyordu; yine bu görüşe göre Descartes'in eserleri eline geçmiş, açık ve seçik sebepler üzerine bir şeyi dayandırmak eğilimi ile ona bağlanmıştı.

Spinoza'nın felsefeye Descartes'çı olarak başladığı ve ancak yavaş yavaş eleştirmeler yapmaya başladığı düşünülüyor.

Fakat Spinoza'nın kaleminden çıkmış olan ilk eseri bu fikri yalanlıyor.

Filozof bu ilk kitabında birkaç esaslı noktadan *cartésianisme*'i eleştirmektedir.

Spinoza asla tam Descartes'çı olmadı, ama Descartes'tan birçok şeyler öğrendi, fikirlerinden birçoğu kendi işine yaradı, hatta felsefi terimlerinden bir kısmını kullandı.

Bu geçiş dönemi sırasında -ki henüz kendi sistemi gözlerinde kesin çizgileriyle çizilmiş bulunmuyordu- o zamanlar Bacon ve Descartes felsefesinin zaferinden önce Almanya ve Hollanda'da felsefe öğretiminde hâkim en son Skolastik yazarları da incelemek kalmıştı.

HAYATI VE ESERİ

Spinoza'nın sonraki eserlerinde bulunan ifadeler ve önermelerden birçoğu ilk eserlerinde olduğu gibi Skolastik etkiyi göstermektedir.

Spinoza hatta birçok parçalarında Skolastikleri zikretmektedir.

Bütün bu görüşleri yaklaştırmak üzere, felsefi gelişmesinde, filozofun çok geniş, çok farklı ufuklardan geçtiği ve şüphesiz hiç de önemsiz olmayan birçok kitaplar okumuş bulunduğu anlaşılıyor.

Baş-eserinin bize gösterdiği bütün kesinlik ve açıklığa rağmen, onun kökleri felsefi geleneğin toprağına her yönden uzanmış ve dalmış bulunmaktadır.

Fakat bu onun orijinalliğinden hiçbir şey eksiltmez.

Hatta o haydi haydi, dehanın özümseme ve yoğurma gücünün ayırt edici belirtisidir.

Bir yapının orijinalliğı ve özel değeri taşlarının ayrı ayrı yerlerden alınmış olmasından dolayı hiçbir zaman eksilmez.

Onu her yandan harekete getiren bütün bu fikri sebeplerin etkisi ile, Spinoza, görüşlerinde gittikçe synagogue'dan ayrılıyordu.

Açıktan açığa küfrüne hükmediliyordu ve buna engel olmak için ona yıllık bir maaş bağlanması düşünüldü.

Fakat ne bu hediye, ne de bir fanatiğın yaptığı öldürme teşebbüsü onu düşüncesinin yolunda ilerlemeden alıkoymadı, o zaman o Yahudi cemaatinden törenle kovuldu (1656).

Hatta Protestan rahipler heyeti onu tehlikeli saydığı için, Amsterdam'dan bir süre çıkarılması kararı bile alındı.

YERYÜZÜ

NOTLARI



SPİNOZA

HAYATI VE ESERİ - 2

HAYATI VE ESERİ

O, iğreti olarak bu şehrin yakınlarındaki bir köyde oturan bir dostunun evine yerleşti.

Hayatını gözlük ve teleskop camları keserek kazanıyordu; bu sanatı o kendi Yahudi rahipliğine ait eğitime borçluydu.

Çünkü her Yahudi rahibi , öğretimi sırasında bir zanaat öğrenmek zorundaydı.

Şehirden gelen dostları ondan gözlük camı alıyorlar ve onun hesabına satıyorlardı: öyle görünüyordu ki, o sırada kendisinin ve fikirlerinin dolayında bir gençler çevresi toplanmaya başlamıştı.

İşte bu dönemde o “Tanrı ve İnsan” adlı küçük kitabını ve belki de sonradan yayımlamış olduğu Tractatus theologico-politicus’un ilk taslağını meydana getirmiştir.

Spinoza kiliseye bağlı tarikatların taassubundan tiksinererek çekindi.

Gittikçe daha derin bir duygu ile, gittikçe daha tam bir anlayışla, hayatının asıl işinin ne olduğunu, yani ancak kendi yardımıyla insanın ve varlıkta kapladığı yerin tabiatı üzerine esaslı bir ışık tutmaya elverişli bir düşünce düzeninin kurulacağını gördü.

Deney ona öğretmişti ki -“Zihin Reformuna Dair” adlı bitmemiş kitabının başında söylendiği gibi- ne zenginlik, ne şehvet tadı, ne şeref insan için hakiki iyilik olamaz.

Zihni bitmez tükenmez bir doyurmayla doyurmaya elverişli biricik şey, ruhu devam edene bağlayan sabit bilgi araştırmasıdır.

Gerçekten o görüşte spekülasyona bağlı ve soyut ve yine görünüşte insan hayatının gündelik gidişinden uzaklaşmış ise de, Spinoza düşüncesinin açıkça, kişisel ve pratik bir amili vardı.

Aklın tam açıklığı onun için bir yaşama ihtiyacı idi.

1661’de Leyden yakınlarında küçük bir şehir olan Rhynsburg’da yerleşti.

HARALD HÖFFDING

HAYATI VE ESERİ

Baş-eserini orada yazmaya başladı.

Dostlarına mektuplarında, hele Oldenburg ve de Vries'e mektuplarında bunu zikretmektedir.

Hemen orada kaleme almaya başladığı eserin bölümlerine ait müsveddeler elde edilmiştir.

Spinoza'nın Amsterdam'da oturan genç dostları, ki bunlardan çoğu hekimdi, kitabı birlikte okuyorlar, şüpheli yerlerinde açıklamalar vermesi için üstada başvuruyorlardı.

Hayatı çok kere anlatıldığı gibi yapayalnız geçmiyordu.

Mektupları, kırk yıl kadar önce keşfedilen "Kısa Kitap"ı bu sırada hiç de az olmayan, türlü türlü fikir eğiliminde ve şartta insanlarla kuşatılmış olduğunu bize gösterir.

Bu mektupların incelenmesi Spinozacı ve düşüncelerini olduğu kadar bu devirde hüküm süren fikir durumunu öğrenmek isteyenlerde büyük bir merak uyandırabilir.

Komşu üniversite şehri olan Leyden'de birçok dostları vardı.

Böylece o, Nils Stensen ile münasebete girdi.

Bu zat o sırada Leyden'de idi.

Sonradan Katolikliğe dönünce, Stensen Spinoza'ya bir mesajla kiliseye davet etti ve bunun dışında kurtuluş yolu görmediğini dostuna anlatmaya çalıştı.

A. D. Jørgensen Danimarka krallık arşivi müdürü olup, Nils Stensen'in hayat hikâyesini yazmış ve Spinoza'nın eski dostunun yaptığı davete karşı susmasını şöyle açıklamaya kalkışmıştı: "Hristiyanlığa mahsus şefkatin huzursuz, endişeli anlaşılışı Steno'yu, bu görüşteki mutluluğu Spinoza ile paylaşmaya götürdü: ferdi kişiliğinin arzuları ve tasalarına karşı felsefenin sonsuz ilgisizliği Spinoza'ya anlattı ki, bu adam hakikat bilgisi için dönmek üzere kaybolmuştur ve onun soru işaretine en elverişli cevap susmaktır."

HARALD HÖFFDING

HAYATI VE ESERİ

Sanırım ki Spinoza ile Steno'nun meraklı münasebetlerini ilk önce meydana çıkarmış olan bu kuvvetli tarihçi, burada felsefeye karşı olduğu kadar Spinoza'ya karşı da çok haksızdır.

Steno'nun kendisine, dini kişiliğine olduğu kadar bilimsel karakterine karşı da çok saygım vardır.

Ama bu benim, bu propagandanın adı ne derece soylu olursa olsun şefkat görüşünün aksiyon halinde biricik dayanak olmadığını sanmama engel olamaz.

Her halde bu şefkat ruhu, Steno'nun birçokları gibi, bir yüce-mutluluktan zevk duymasına engel olmuyordu.

Spinoza'nın fikirlerini başkalarına zorla kabul ettirmek istemediği için, Spinoza'da şefkat duygusunu kabul etmemek haksızlık olur.

Sevgi ile dolu olan inancın konusu insandı, o birçok inanç yollarının, doktrinlerin içinde insanı buluyordu.

Tarafsız bir tanık olan rahip Colerus, başkalarına karşı gösterdiği büyük ilgiyi anlatıyor.

Komşuları bir sıkıntı veya hastalığa düştükleri zaman onları teselli ediyor veya eğlendiriyordu.

La Haye'deki ev sahibi kadın, onun dinine girmekle ruhunu kurtarıp kurtaramayacağını sorduğu zaman, kendi dininin iyi olduğu, başka dine girmeye hacet olmadığı dindarlık ve sükûn hayatı sürecektir olursa şüphesiz kurtulmuş olacaktı.

Başlıca Protestanlığın liberal eğilimlerine karşı sempati duyuyordu.

Protestanlığın önemi üzerinde fikirdaşı Bruno'nunkinden büsbütün başka bir fikri vardı ve bu çok tabii idi: Avrupa'nın en hür memleketinde, dini hürriyet için mücadelenin bütün alanlarda kendini gösterdiği bir devlette yaşıyordu.

HAYATI VE ESERİ

Spinoza ile aynı evde yaşayan ve Katolikliğe geçmiş olan bir genç, Albert de Burgh, Steno tarafından yapılan dine davet teşebbüsüne tekrar girişince, Spinoza ona hür bilginin meşruluğunu savunan ve her türlü hakiki dinin özünü kabul etmeyi ve sevmeyi bildiren bir mektupla cevap verdi.

Steno başlıca Spinoza'nın din hürriyetini belirttiğini gördüğü için alınıyordu.

Dini hürlük için çalışmak, Stenoya göre ruhunun kurtuluşunu tehlikeye düşürmektir.

Hakiki bir inancın ne zorla, ne şiddetle kendini kabul ettiremeyeceğine dair Spinoza'nın kanaati ve samimi olmak şartıyla başkasının inancını sarsmamak nezaketi, ferdin kişiliği için ihtiraslı bir propagandayla maksadını ifade edenlerin hareketinden daha faydalı, daha doğru değil midir?

Ryünsburg'da birkaç yıl oturduktan sonra Spinoza (1663), La Haye yakınlarında Voorburg'a ve daha sonra da (1670) asıl La Haye'a gitti.

Burada da birçok dostları vardı ki, bunlardan bir kısmı Witt kardeşler gibi yüksek mevkiler tutuyorlardı.

Hayatı çok sade idi.

Para işlerinde akrabasının, dostlarının yardımına karşı Büyük bir ilgisizlik gösteriyordu.

Hayatı neşeli ve sevinçli bir mizaçla karşılıyordu.

Etika'da şöyle diyor: "Melankoliyi kovacak yerde, neden açlığı, susuzluğu gidermeye çalışmalı?

Hiçbir Tanrı, genel olarak hiçbir varlık, ben şu sanıdayım ki, eğer hasetçi değilse benim ne güçsüzlüğümden, ne de mutsuzluğumdan haz duyar, ya da göz yaşları, hıçkırıklar ve korkunun benim için iyi olacağını düşünür; tersine, duyduğumuz sevinç ne kadar büyükse, yükseldiğimiz yetkinlik hali o kadar büyüktür, yani tanrısal tabiata o kadar karışırız.

HARALD HÖFFDING

HAYATI VE ESERİ

Bunun için bilge kişi yiyerek ve içerek kendi bedenini besleyecek ve kuvvetlendirecektir; “Nitekim kokuları, çiçekleri, musikiyi, zevkle yapılmış elbiseleri, beden egzersizlerini ve gösterileri sevecektir.”

Mistik mizacına rağmen, Spinoza bir zahit değildi.

Felsefesinde olduğu gibi hayatında da tek bir fikir halinde kalıba dökülmek eğilimi, çeşitli gerçek duyusu ile atbaşı gidiyordu ki onun iç kanunu kendi anlayışına göre, bu düşünce ile ifade edilmişti.

Hayatının ve felsefesinin karakterini belirtirken, onda müspet olarak çarpışan türlü akımlar, devamlı olarak göz önünde bulundurulmadığı zaman yanlışlığaeklinde ona cevap verdi: Tam bir düşülmüş olur. Her ne kadar bütün bu eğilimleri doyuracak, onları karşılıklı uzlaştıracak büyüü sözü sanıldığı gibi bulamamışsa da!

Spinoza'nın yayımladığı ilk eser Descartes felsefesine dair bir açıklamadır ki (1663) henüz kendi felsefesini öğretmek istemediği bir genç, Albert de Brugh için yazılmıştı.

Cartésianisme'i bu suretle kendi doktrinine giriş gibi görmesi dikkate değer.

O sırada biteviye düzeltmekle uğraştığı Etika üzerinde çalışıyordu, bu eseri başkalarına çok ihtiyatlı olarak gösteriyordu, kitabın el yazmasını yabancılara göstermeleri için çıraklarına izin vermeden önce, onların karakteri ve durumlarına dair bilgi topluyordu.

Nitekim Etika'yı Leibniz'e gösterme iznini dostu Tschirnhausen'e vermedi; anca Leibniz'le uzun şahsi münasebetlerinden sonra, kapital eserini kendisi ona gösterdi.

Tönnies'in varsayışına göre Etika'nın ilk iki kitabı bağımsız bir bölüm teşkil ediyordu; Hobbes'un tesirini belli eden ve politique'de de bu tesiri devam ettiren, üçüncü kitabın gerçekçi psikolojisi sonradan meydana getirilmişse benziyor.

İkinci ve üçüncü kitaplar arasında birçok şekil çelişiklikleri bu suretle anlaşılacaktır.

HAYATI VE ESERİ

"Küçük Kitap"la karşılaştırılınca, Etika bir ilerleme gösterir.

Spinoza artık ruhun maddeyle nispetlerini bir nedensellik nispeti gibi düşünmüyor, fakat bir özdeşlik nispeti gibi düşünüyor.

Spinoza kapital eserini birçok vesilelerle bastırmaya kalktı, fakat sırf yayımlanacağı haberin doğurduğu büyük heyecanı görerek bundan vazgeçti.

Traité théologico-politique'in (1670) yayımlanmasından beri, asıl sistemi henüz tanınmamış olmasına rağmen, o fena karşılanmıştı.

Kitap din hürriyetini bir insan hakkı olarak savunuyordu; özel olarak kişilik farklarının ister istemez inanç farklarına sebep olacağını gösteriyordu.

Bundan başka, kutsal kitapların ve hele Eski Ahid'in sırf tarihi incelenmesini ve yazarların psikolojik ayırt edici vasfını içine alıyordu.

İnsanların ruhlarını boyun eğmeye ve ahlaklılığa götürdüğü için, amacı pratik olan bir dini, sırf teorik amacı olan bilimden açıkça ayırıyordu ve bu fark üzerine dayanarak bilimde tam ve bütün hürlüğü arıyordu.

En sonra kitabını mucizelere inanmaya karşı bir polemikle bitiriyordu: tabiat kanunları Tanrının özünün kanunlarıdır.

Geleceğin bunca düşüncesini içine alan bu eser, dinsizliğin özeti gibi görülürdü.

Bu vesileyle Spinoza'nın yaptığı tecrübeler onu yalnız Etika'yı yayımlamaktan vazgeçmeye değil, aynı zamanda Heidelberg'de teklif edilen bir profesörlüğü de reddetmeye götürdü.

Yapılan bütün vaatlere rağmen, yeteri kadar öğretim hürriyeti olamayacağından korkuyordu.

Uzun yıllardır sıhhatini bozan, soydan gelme bir göğüs hastalığı ölümüne sebep oldu (21 Şubat 1677).

HARALD HÖFFDING

HAYATI VE ESERİ

Hayatında olduğu gibi ölümünde de, sadık hakikatli dostu olan Colerus'un titiz bir incelemeden sonra reddettiği vahşı gürültüler etrafa yayılmıştı; Colerus kendisi de gerçekten bir hür düşüncelinin bu kadar güzel bir hayat sürebilmesine ve bu kadar rahat ölebilmesine şaşmıştı; Spinoza'nın berberinin cenaze alayı için yazdığı bir notta kendi müşterisine, "Mutlu Spinoza!" demesini yersiz ve dedikoduyu gerektirir buluyordu.

Spinoza'nın kişiliğinin gelişmesinde, biz onun sisteminin türlü unsurlarının türlü yarlardan meydana çıktığını görüyoruz.

Bizim işimiz kesin şeklini almış olan sistemin çözömlenmesi yardımıyla, bu unsurları onun nasıl birleştirdiğini ve bu birleştirmede ne kadar başarı gösterdiğini incelemektir.



HARALD HÖFFDING

YERYÜZÜ

NOTLARI



SPİNOZA

ETİKA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ

ETİKA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ

Çağdaş felsefenin iki büyük metafizikçisinden biri Leibniz ise, öteki Spinoza'dır.

Eskiden beri Hollandalı büyük filozof, Descartes'çı felsefenin en önemli kişilerinden biri olarak tanınır.

Descartes'in açtığı çığırı ileri götürenlerden Spinoza ve Leibniz birbirlerinden büsbütün ayrı yönlerde ilerlemiş oldukları için, onlara artık kelimenin tam anlamıyla Descartes'çı demeye bile imkân yoktur.

Spinoza, geniş kamutanrıcı (panthéiste) görüşü içinde maddeciliği ve ruhçuluğu birleştirmesi bakımından birbiriyle karşıt birçok düşünce yollarının birleştikleri nokta ve yine kendisinden birbirine aykırı yolların doğduğu büyük bir başlangıç noktası olduğu için, kendi cinsinde tek ve örneksiz bir filozoftur.

Yahudi ve İslam felsefesinde birçok panteist düşünörlere rastlamakta isek de, genel çizgileriyle théosophe diyebileceğimiz bu eski düşünörlörlöyle Spinoza'yı aynı kadroya sığdırmak doğru olmaz.

Aslında Endölöslö olup Selçöklölar devrinde Anadolu'da yerleşmiş ve orada bir fikir çığırının başı olmuş olan İbn Arabi'nin sistemi genel çizgileriyle Spinoza sistemine benzemekle birlikte, sonuçlarında ondan pek çok ayrılır.

Spinozacılığın temeli olan determinist göröşe büsbütün aykırı, akılla kavranamaz irrationnel bir varlık göröşü onun temelidir.

Genel olarak tasavvufta "Vahdet-i vücüt" diye tanınan düşünce yolu ile Spinoza'nın çığırı arasında bu esaslı ayrılık unutulduğı için, sırf onları Tanrı ile Tabiatı bir görmeleri bakımından birleşik noktaları üzerinde durularak birçok yanlış yorumlara kapı açılmıştır.

İsmail Fenni efendi bu esaslı farkı belirtmiş, İbn Arabi çığırını Batının bu tek pantheisme'inden ayırmak için, ona panentheisme demişti.

ETİKA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ

İsmail Hakkı İzmirliye göre “Vahdet-i vücut’ta Tabiat Tanrıda olduğu halde, pantheisme’de Tanrı Tabiattadır.

İki çığır arasındaki bu temelli ayrılık birincisinin Tanrıyı Tabiatla açıklayan bir sistem olduğu halde, ikincisinin tersine, Tabiatı Tanrı ile, Tanrının görünmez güçlerine, akıl erdirilmez sırlarına göre açıklayan “gaybî” bir felsefe olmasına sebep olur.

Spinoza, daha kendi zamanlarından başlayarak bütünsel determinizme ait fikirleriyle bilim felsefesinde, ruh ve beden paralelliğine ait fikirleriyle psiko-fizyolojide, psiko-fizikte, yaratılmış tabiatın göreliliğine ait fikirleriyle ahlak ve yasabilim (siyaset) alanında çok derin etkiler yaptı.

Fakat öz ve varlığın özdeşliğine ait ana fikrinin bilgi teorisi ve mantık alanında açtığı buhran daha o zamandan beri Leibniz felsefesiyle arasında uzlaşmaz bir ayrılığın doğmasına kapı açtığı gibi, günümüzde de lojistik’in gelişmesi Spinozacılığa karşı saldırıların gittikçe daha kuvvetlenmesine meydan verdi.

Kant’dan sonra bütün Alman idealizmi, gözlerini yeniden Spinoza’ya çevirdi.

Kant’ın olumsuz bir kavram yaptığı Noumene, yani mutlak alanına ait sonuçsuz araştırmaları, “mutlak” a sokulmak için Spinoza’nın cevher kavramını idealist bir gözle yeniden ele almak cesaretini uyandırdı.

Schelling objektif idealizminde, Hegel mutlak idealizminde Kant’ı Spinoza ile tamamlamaya çalıştılar.

Mendelssohn ve Jacobi idealist metottan yola çıkarak, oradan yeni bir mutlak metafiziğine geçmeyi denediler, fakat on dokuzuncu yüzyıldan sonra materyalistler kendilerine Spinoza’da başlangıç noktası aradılar.

Ernst Haeckel ve Karl Moleschott gibi o dönemin bütün maddeci monistleri Spinoza’nın mutlak, sonsuz ve zorunlu cevherinde madde ve kuvvetin temellerini bulduklarını ileri sürdüler: Bugün de yine diyalektik maddeci felsefe kendisine orada kökler bulduğu kanısındadır.

HARALD HÖFFDING

ETİKA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ

Burada Spinoza felsefesinin hangi yoruma daha elverişli olduğu noktası üzerinde tartışmaya gireceğiz değiliz.

Böyle bir soru, filozof üzerinde başlı başına bir inceleme konusu olacak kadar geniştir.

Ancak, onun fikir tarihindeki önemini belirtmek, modern düşüncenin gelişmesinde oynadığı büyük rolü göstermek için, kendisinin önceden birleştirdiği théologique felsefe, Descartes felsefesi, Hobbes'un maddeciliği ve Giordano Bruno sistemi gibi birbirine bu değin karşıt düşünce yollarını göstermek, yine kendisinden doğmuş olan - yukarda belirttiğimiz- türlü felsefeleri hatırlamak yeter sanırız.

Bizde Spinoza'dan ilk önce Rıza Tevfik "Mebhası Marifet" ve "Kamus-u Felsefe"de söz etti.

Baha Tevfik "Felsefe Mecmuası"nda on dokuzuncu yüzyıl materyalistlerine ait çevirilerinde "Vahdet-i mevcut" ile "Vahdet-i vücut"u karşılaştırırken dokundu.

Ferit Kam "Vahdet-i vücut" adlı kitabında Spinoza'nın panteizmi ile mutasavvıflar arasında ilk önemli karşılaştırmayı yaptı.

Biraz önce söylediğimiz gibi, İsmail Fenni, bu karşılaştırmayı derinleştirdi.

Şu kadar var ki, Hollandalı filozofun hiçbir eseri Türkçe'ye çevrilmiş olmadığı gibi, o eğilimde bir Türk düşünürü de çıkmış değildi.

1921'den sonra İstanbul Edebiyat Fakültesi ahlak profesörü M. İzzet, Alman idealizmi ve yeni-Hegelcilik yolunda verdiği derslerinde ilk önce Spinoza sistemine yaklaştı.

Bu etki M. İzzet'in "Büyük Adamlar ve Çağdaş Hayat" adlı incelemesiyle "Milliyet Teorileri ve Milli Hayat" konusundaki kitabında duyulmaktadır. 1934'te İstanbul Üniversitesi'nin bazı doçentleri tarafından Türkçe'ye çevrilen felsefe okuma örnekleri arasında Suut Kemal Yetkin'in çevirdiği Etika'nın birinci kitabı da bulunuyordu.

Böylece, Türkçe'de Ethica çevirisine ait ilk denemeye girişilmişti.

HARALD HÖFFDING

ETİKA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ

O zamandan beri de çağdaş felsefe klasiklerinin dilimize çevrilmesi günden güne daha zorunlu ve temelli bir iş haline gelmektedir.

Biz ilk çeviriyi Latince'den Fransızca'ya ilk defa yapılmış olan Henri de Boulainvillier çevirisinden yaptık.

Bu ikinci çeviriyi ise doğrudan doğruya Charles Appuhn'un çok daha yeni olan ve Latince metinle birlikte yayımlanmış bulunan çevirisinden yapıyoruz.

Henri de Boulainvillier çevirisini 17'nci yüzyıl sonlarında yapmış olmakla birlikte, eser ancak 1907'de F. Colonna d'Istria'nın kontrolü ve düzeltmeleri ile yayımlanmıştır.

En yeni çevirilerden biri de Pléiade serisinde çıkmış olan Roland Caillois çevirisidir.

Fakat biz bu çetin eserin anlaşılmasındaki yorum farkları yüzünden daha güç bir duruma girmemek için Appuhn çevirisini esas olarak aldık.

Etika'nın yazılış tarihine ait notlar da ikinci çevirinin önsözünden alınmıştır.

Spinoza'nın büsbütün kendisine vergi olan geometrik biçimde bir uslamlaması vardır.

Bu düşünce biçimi, eseri başka hiçbir yerde görülmedik soyut ve kuru bir şekle koymakta ve okuyucuyu ürkütmektedir.

Fakat filozofun mantıki sistemi içerisine girildikten sonra, bu düşünce zinciri insanı kolaylıkla en son sonuçlarına kadar götürebilir.

Bu metot, John Locke gibi büsbütün deneyden yola çıkan bir sisteme aykırı olarak, sırf akla dayanmakta ve analitik içsellik hükümlerine göre kurulmaktadır: Öyle ki, belirli bazı tümel önermeler kabul edildikten sonra, tıpkı geometride olduğu gibi, onlardan analitik bir tarzda bütün ötekiler çıkarılabilir; böylece de ilk tümel önermelere deneyden yeni hiçbir şey katmaksızın, sırf analiz yolu ile bütün bir varlık sistemi kurulabilir.

HARALD HÖFFDING

ETİKA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ

Fakat lojistik adı verilen çağdaş mantık gözünde bu analitik hükümler zinciri tautologie'den başka bir şey değildir ve bilgimize tecrübe alanında yeni hiçbir şey katmaz.

Bundan dolayı, ne kadar mantıki kesinliği olursa olsun onunla fizik veya metafizik hiçbir şey kanıtlanamaz.

Leibniz felsefesinin ileri götürülmesi yolunda elde edilen bu son hükümle Spinoza felsefesini kökünden yargılamak mümkündür.

Kant'tan sonra göreci (relativiste) bütün bilgi teorileri ve zamanımızda lojistik adı altında tanınan araştırmalar gözünde, Spinozacılığı böyle bir hükme bağlı tutmak kolaydır.

Fakat, buna karşı herhangi bir metafizik eğilim, ya da diyalektik maddecilik ve yeni realizm akımları içerisinde Spinozacılık kendisine yeniden ateşli taraflılar bulabilecektir.

Biz burada yeni felsefe terimlerimizle Etika gibi ağır bir eseri karşılamak işinde büyük güçlüklerle uğradığımızı söylemeliyiz.

Bu güçlükler, her şeyden önce yeni terimlerin böyle bir eserde şuraya buraya serpilmeyip, tıpkı bir geometri kitabında olduğu gibi sıkışık bir şekilde bütün kitabı kaplamış olmasından ileri geliyor.

Ancak, okuyucu bu yabancı kavramlara ve yeni kelimelere alıştıktan sonra artık mekanik olarak ondan çıkan kavramları kolaylıkla elde edebilecek ve bu düşünce yoluna alışacaktır, ikinci güçlük yeni benimsediğimiz terimlerin her zaman eski felsefe kavramlarını ifadeye tam elverişli olmamasıdır.

Diyelim, passion kelimesi yeni terimlerde Osmanlıca'daki ihtiras karşılığı tutku, ya da Aristo'daki anlamında edilgi ile çevrilmektedir.

Aristo'dan beri eski felsefede passion ve action kelimelerinin bugünkü psikolojide anlaşılan şeklinden çok geniş bir anlamı vardır.

HARALD HÖFFDING

ETİKA ÇEVİRİSİNE ÖNSÖZ

Bu kelimeler genel olarak aktif ve passif halleri ifade ettikleri ve Descartes'ın *Traité des Passions*'una gelinceye kadar aynı anlam sürüp gittiği için bu yerde "pasif haller" klişesini kullanmayı ve yerine göre edilgi ve pasif hal kelimelerini birbirini açıklayacak şekilde değiştirmeyi elverişli bulduk.

Ote yandan terim kılavuzunda affection karşılığı benimsenen duygulanım kelimesini, bir hareketi gösterdiği için duygulanış diye kullanmayı doğru bulduk.

Halbuki, Türkçe'de bu kelime yalnız duygusal hayatı göstermekte olduğu halde, Fransızca aslında affection herhangi bir madde üzerine bırakılan iz ya da tesir alış kuşatmak üzere her türlü "tesir"i göstermektedir.

Spinoza metafiziği gibi can ve teni, beden ve ruhu paralel iki âlem olarak alan bir felsefede her iki alan için kullanılan böyle bir kelimeyi sırf ruh alanına ait bir kelimeymiş gibi kullanmak oldukça tehlikeli ikiz anlamlara meydan verebilirse de, bu noktayı hep okuyucunun dikkatine bırakmak üzere, güçlüğü kabul etmek zorunda kaldık.

Nitekim buna karşı, Spinoza'nın insan bedenini ve dış âlemdeki cisimleri ifade için yalnız le corps diye tek bir kelimesi olduğu halde, bunu yerine göre ten, beden, cisim gibi birkaç kelime ile çevirme imkânını bulduk.

Her dilin kendine göre özel karakterleri olduğu için, bir yanda kaybettiği nüans zenginliğini başka bir yanda kazanması ve bu yüzden çevirilere tıpa tıp uygunluğu koruyamaması kadar anlaşılır bir şey olmaz.

Böyle zorluklarkarşısında bazı kelimelerin yanına zaman zaman Fransızca ve Latince asıllarını koymakla güçlüğü içinden çıkmaya çalıştık.

Bİlİm

FELSEFESİNE GİRİŞ



HANS REİCHENBACH



Bİlİm

FELSEFESİNE GİRİŞ



RUDOLF CARNAP



Bİlİm

FELSEFESİNE GİRİŞ



PAUL FEYERABEND



Bİlİm

FELSEFESİNE GİRİŞ



THOMAS KUHN



YERYÜZÜ

NOTLARI



BAŞSIZ

GIORGIO AGAMBEN

BAŞSIZ

Başsız Georges Bataille, Paris'teki Ulusal Kütüphane'nin Cabinet des medailles'mde gördüğü hayvan başlı arkonlardan öyle etkilenmişti ki 1930 senesinde onlara, dergisi Documents'te bir makale ayırmıştı.

Gnostik mitolojide arkonlar, ruhani ve aydınlık öğelerin maddi ve karanlık öğelere karıştığı ve içine hapsediği maddi dünyayı yaratan ve yöneten şeytani varlıklardır.

Her türlü idealizmin karşısında duran gnostik maddeciliğinin insan ve hayvan biçimlerinin iç içe girmelerine yönelik eğilimine dair belge niteliğinde yeniden üretilmiş olan imgeler, Bataille'in açıkladığına göre "ördek başlı üç arkon", "panmorf Yao", "insan bacaklı, yılan bedenli ve horoz başlı bir tanrı" ve son olarak da, "iki hayvan başı tarafından yenilmiş başsız bir tanrı" tasviridir.

Bundan altı sene sonra, Acéphale dergisinin ilk sayısının kapağında, Bataille ile birkaç arkadaştan oluşan küçük grubunun ana İratlarıyla ortaya koyduğu "kutsal düzen"in göstergesi olarak, André Masson'un çizdiği başsız, çıplak bir insan resmi yer alıyordu.

İnsanın kendi başından kurtuluşu, hayvanlığa yönelik bir atfın var olduğunu kanıtlamasa da, ilk sayıdaki resimde bulunan çıplak kişinin derginin 3-4. sayısında boğa başına sahip olarak belirmesi, Bataille'in bütün projesini kapsayan bir aporiye (çıkma) tanıklık etmektedir.

Nitekim Bataille'in dinleyici olarak katıldığı, Kojève'in École des hautes études'deki Hegel okumasının odak noktaları da Homo sapiens'in insan haline gelmesini sağlamış olan ağır ağır ilerleyen çalışma ve olumsuzlama sürecinin tamamına ereceği tarih sonrasına ait dünyada tarihin sonu ve insan ile doğanın bürünecekleri görünüş meseleleriydi.

Kojève, bu temel soruna sadece 1938-39'daki derste bir açıklama düşmüştür: İnsanın tarihin sonunda yok olması kozmik bir yıkım değildir: Doğal dünya ezelden beri olduğu gibi kalır.

Bu, biyolojik bir yıkım da değildir: İnsan; Doğa ve verilmiş Mevcudiyet ile uyum içinde bulunan bir hayvan olarak hayatta kalır, yok olan, İnsan denince sözü edilen, yani verilmiş olanı olumsuzlama Eylemi ve Hata, ya da genel anlamda Nesnenin karşıtı olan Öznedir.

GIORGIO AGAMBEN

BAŞSIZ

Nitekim insani Zamanın ya da Tarihin sonunun, yani İnsan derken söz edilenin ya da bir tarihi bulunan ve özgür Bireyin kati biçimde hiçleşmesi; Eylemin sadece birincil anlamda bitmesi demektir.

Pratikte bu, savaşların ve kanlı devrimlerin ortadan kalkması anlamına gelir.

Bunların yanı sıra, bir de Felsefenin ortadan kalkması anlamına gelir, çünkü insanın kendini esas itibarıyla değiştirmemesi halinde, dünyaya ve kendisine dair bilgilerinin temelinde yatan ilkeleri değiştirmesi için bir neden de yoktur.

Ama geri kalan her şey sanat, aşk, oyun vs., kısaca insanı mutlu eden her şey sonsuza dek kalabilir.

Bataille ile Kojève arasındaki karşıtlık tam da tarihin sonunda yeniden hayvana dönüşecek olan insanın ölümünden sonra hayatta kalan "artakalanın" neliğiyle ilgilidir.

Öğrencinin-ki hocasından beş yaş büyüktür aslında- hiçbir şekilde kabul edemeyeceği şey, "sanatın, aşkın, oyunun" olduğu gibi gülüşün, esrimenin ve lüksün de sırf hayvan yaşantısına teslim edilmek üzere insanüstü, olumsuz ve kutsal olmayı bırakması düşüncesidir.

Ne Paris banliyölerinin korularında "ölüm karşısında neşe"yi hayata geçirmekle gülünç olana meydan okumaktan; ne de daha sonraları, Avrupa krizinin tam ortasında, Avrupa halklarının "mithosun eski evine" geri dönüşünü "büyücü çıraklarına" vaaz etmekten korkan kırklı yaşlardaki çaylaklardan oluşan bu küçük gruba göre, kendi ayrıcalıklı deneyimleri sırasında bir an belli belirsiz görür gibi oldukları başsız varlık, insani ya da ilahi olmayabilirdi belki; ama bu varlık, hiçbir şekilde hayvan olmamalıydı.

Doğal olarak, burada Hegel yorumu da söz konusuydu ve Kojève bu alanda hatırı sayılır bir otoriteydi.

BAŞSIZ

Tarihin, olumsuzlamanın sabırlı diyalektik çalışması olması, insanın tarihin öznesi olması durumunda ve her ikisinin birden, bu olumsuzlama eylemindeki can alıcı nokta olması halinde tarihin tamamına ermesi; kaçınılmaz olarak insanın sonunu ve zamanın bitiminde bu sonu tatminkâr bir halde hayranlıkla seyredalen bilgenin çehresinin, tıpkı Ambrosiana'daki minyatürdeki gibi, hayvan suratına dönüşmesini de zorunlu kılıyordu.

Bu nedenle Bataille, 6 Aralık 1937'de Kojeve'e yazdığı mektupta "çalışma olmaksızın olumsuzlama" fikrinden yana, diğer bir deyişle tarihin sonunda ve kendisinin "hayatım olan açık yara" diyerek kendi hayatından başka bir kanıt gösteremediği, ne şekilde bilinmez ama hayatta kalan bir olumsuzlamadan yana oynamaktan başka yolu yoktur.

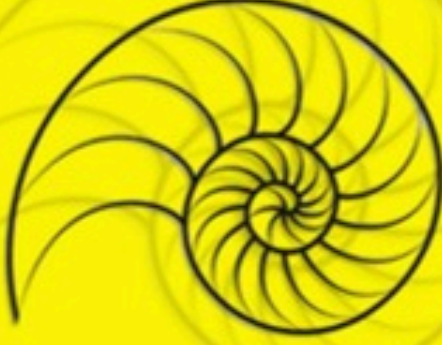
"Tarihin daha şimdiden tamamlandığını kabul ediyorum. Ama şeyleri çok başka bir şekilde tasavvur ediyorum ... Şayet eylem ("yapma"nın kendisi) -Hegel'in dediği gibi- olumsuzlama ise, asıl mesele "yapacak hiçbir şeyi olmayan" olumsuzlamasının yitip yitmediği ya da "edilgen olumsuzlam a" halinde kalıp kalmadığıdır: Ben bizzat bu "edilgen olumsuzlama"nın ta kendisi olduğuma göre), bu soruya ancak tek bir doğrultuda yanıt verebilirim. Hegel'in bu olasılığı öngördüğünü kabul ediyorum; yine de kendisi bunu, tanımladığı sürecin sonunda varsaymadı. Hayatımın -ya da, daha yerinde bir deyişle, hayatımın düşüğünün, hayatım olan açık yaranın- Hegel'in kapalı sistemini kendiliğinden çürüttüğünü sanıyorum. Dolayısıyla tarihin sonu; kendini erotizmde, gülüşte, ölüm karşısındaki neşede "artakalan" olarak muhafaza eden insani "olumsuzlamamn" bir "son"unun olmasını gerekli kılar. Bu sonun belirsiz ışığında, kendi kendisinin efendisi ve kendi kendisinin bilincinde olan bilge; gözlerinin önünden hayvan başlarının değil de, hotnmes farouchment religieux'nün "sevgililer" in ya da "büyücü çıraklarının başsız görüntülerinin geçtiğini görür hâlâ. Ancak son, kırılğan bir şekilde belirecektir."

1939'da, savaş artık kaçınılmaz olduğunda, College de Sociologie'nin yaptığı bir açıklama bu sonun acizliğini; insanların bir nevi "bilinçli ve kıyıma teslim olmuş koyunlar"a dönüştüğü kitlesel bir "güçsüzleşme" şeklinde beliren ataleti ve savaş nazarındaki tepki yokluğunu ihbar ederek ele verir. Kojeve'in düşündüğünden farklı bir anlamda olsa da, insanlar artık gerçekten de yeniden hayvan olmuşlardı.

GIORGIO AGAMBEN

AVRUPA

FELSEFESİNE GİRİŞ



GOTTFRIED WILHELM LEIBNİZ



AVRUPA

FELSEFESİNE GİRİŞ

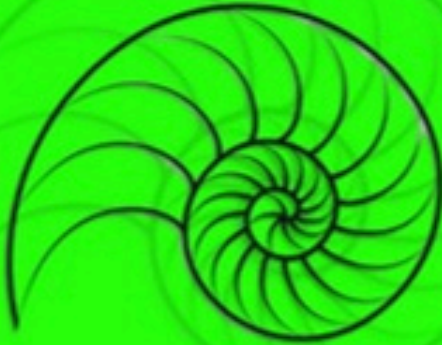


IMMANUEL KANT



AVRUPA

FELSEFESİNE GİRİŞ



WILHELM FRIEDRICH HEGEL



AVRUPA

FELSEFESİNE GİRİŞ



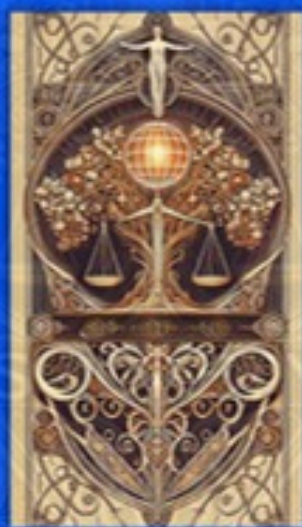
BARUCH SPİNOZA



Eğitim ve Bilim için
BİRLİKTE



Kültür ve Sanat için
BİRLİKTE



Tarih ve Toplum için
BİRLİKTE



Kültür ve Sanat için
BİRLİKTE

